

До спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28
у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента,
завідувача кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ
Жорнокуя Юрія Михайловича на дисертаційне дослідження
Криворучко Вікторії Олегівни на тему «Цивільно-правове регулювання
договорів енергопостачання», подане на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і
цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів, оскільки ознайомлення з сучасним станом наукових праць такого рівня в Україні в сфері цивільного права переконує у тому, що обрана проблематика майже залишалася поза увагою фахівців. Проте не лише відсутність монографічних наукових розробок стосовно дослідження проблематики, пов'язаної з цивільно-правовим регулюванням договорів енергопостачання, звертає на себе увагу. Сам законодавець обмежився закріпленням лише в рамках однієї статті (складається з трьох частин) – стаття 714 Цивільного кодексу України – всього спектру відносин щодо договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу. При цьому як правозастосовча практика, так і наукова спільнота не мають єдності стосовно визначення правової природи досліджуваних договірних відносин, їх предмету, об'єкту, суб'єктного складу тощо.

Аналізуючи роботи правників, які в тому чи іншому аспекті розглядали загальні засади цивільно-правового регулювання договорів енергопостачання можна дійти висновку, що це робилося на загальних засадах, залежно від мети, яку ставив перед собою той чи інший дослідник. В. О. Криворучко ж

зосередилася виключно на двох договірних конструкціях – договорі постачання електричної енергії та договорі постачання теплової енергії, що дозволило їй виявити чимало проблем, які існують в цій сфері і запропонувати механізми їх подолання та розв'язання. Отже, тематика аналізованої роботи лежить у площині вирішення однієї з тих проблем, яка є дискусійною в науці цивільного права, а саме – як на нормативному рівні забезпечити належність укладання та виконання договорів енергопостачання; якою є їх правова природа; якими характерними ознаками наділяються відповідні договірні конструкції та де їх місце у системі зобов'язань; які умови є притаманними для договорів енергопостачання; і, напевне, найголовніше, в який спосіб забезпечити захист прав сторін відповідних договорів.

З огляду на зазначене вище, дослідження цивільно-правового регулювання договорів енергопостачання в системі зобов'язальних правовідносин є актуальним. Тим більше, що законодавство України про досліджуваний предмет є досить лаконічним, що не лише не дозволяє з'ясувати його специфіку, але й викликає істотне його доопрацювання в контексті вступу України до європейського співтовариства. Дослідження окреслених проблем чи питань на монографічному рівні практично не велося, хоча потреба у цьому назріла давно. В окремих і не чисельних публікаціях, які носять більш навчальний характер, підняті у дисертації питання згадуються між іншим.

Дисертаційне дослідження В. О. Криворучко виконане відповідно до напрямів наукових досліджень кафедри цивільно-правових дисциплін економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова на 2013–2017 роки «Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи» (державний реєстраційний номер 0113U002740).

Логічною і послідовною є структура роботи, обумовлена метою і завданнями дослідження. У результаті дослідження дисертанткою сформульовано низку висновків і положень, що мають науковий і практичний інтерес.

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх

достовірності і новизни. Дисертаційне дослідження В. О. Криворучко містить низку наукових положень, які мають певне науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. До них передусім варто віднести: 1) висновок про визнання договору енергопостачання в системі договорів самостійним видом договору внаслідок існування притаманних лише йому специфічних особливостей, які становлять відмінність такого договору від договорів про надання послуг, поставки, купівлі-продажу та інших видів договорів; 2) позицію про те, що не всі договори, які укладаються за участю суб'єктів оптового ринку електричної енергії, можуть бути визнані договорами енергопостачання або його різновидами, оскільки такими є лише договори, які укладаються енергопостачальними організаціями із споживачами (абонентами) (с. 98 дисертації); 3) тезу про те, що однією з особливостей договору приєднання є те, що його умови формуються лише однією стороною, воля якої має перевагу над волею іншої сторони (с. 109 дисертації); 4) твердження, що енергопостачальна організація має право відмовитися від укладання договору із споживачем, що звернувся до неї лише у випадку, якщо вона доведе неможливість забезпечити постачання енергії (наприклад, через відсутність у споживача належних технічних передумов) (с. 114 дисертації).

Варто наголосити, що здобувачка обрала доволі актуальну тему, що потребує знання не лише положень законодавства, але й особливостей практики його застосування. Емпіричну базу дослідження складають роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, законодавство України, зарубіжних країн та судова практика. Висхідні теоретичні положення обрані вдало. При цьому просліджується гносеологія формування позиції. Піддаються аргументованій критиці застарілі теоретичні концепції чи необережні й упереджені висловлювання.

Винесені на захист положення в основному є новими та заслуговують підтримки. Важливо й те, що авторка не обмежилась лише побудовою теоретичних конструкцій та аналізом уже розробленого масиву питань, а пропонує заходи з удосконалення законодавства й практики застосування

окремих концептуальних підходів. Важливе значення мають запропоновані поправки до законодавства, які, на нашу думку, заслуговують уваги законодавця.

Щодо повноти викладення отриманих результатів в опублікованих роботах, то можна констатувати, що основні положення та висновки в них відображені. За дисертацією опубліковано 7 наукових статей, в яких віднайшли своє відображення основні положення та висновки дисертаційного дослідження.

В авторефераті викладені основні положення дисертаційної роботи. Наукові результати дисертації були предметом обговорення на чотирнадцяти науково-практичних конференціях.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження, наукових оцінок, пропозицій і рекомендацій, теоретичних узагальнень та висновків, які складають основний зміст дисертаційної роботи В. О. Криворучко, у значному ступені зумовлюється актуальністю дослідження. Оскільки її робота є одним з перших монографічних досліджень цивільно-правового регулювання договорів енергопостачання, то результати такого дослідження будуть новими, що є в дійсності.

Новизною відзначається аргументація дисертанткою положення про а) самостійність договору енергопостачання в системі договорів; б) те, що для обох сторін договору енергопостачання передбачені уніфіковані підстави майнової відповідальності за невиконання та/або неналежне виконання договірних зобов'язань, проте до сторони-абонента додатково можуть бути застосовані оперативно-господарські санкції як засоби впливу; в) те, що на підставі виявлених спільних рис, виходячи з предмета договору, доцільно розподіляти договори енергопостачання на два основні види: договори на постачання електричної енергії і договори на постачання теплової енергії.

Зроблені висновки та пропозиції стосовно предмету дослідження є новими, відповідають загальному спрямуванню розвитку науки цивільного права та удосконаленню цивільного законодавства.

Практичну і теоретичну значимість результатів дисертаційного дослідження важко переоцінити на стадії удосконалення цивільного законодавства України. Важливо звернути увагу на необхідність певної уніфікації такого законодавства з урахування потреб міжнародних приватноправових відносин. У роботі В. О. Криворучко сформульовано важливі для цивільно-правової науки теоретичні висновки та практичні рекомендації, що стосуються удосконалення правового регулювання зобов'язальних відносин загалом та договорів енергопостачання безпосередньо. Вони можуть бути використані у практичній діяльності, для подальшого наукового аналізу зазначених проблем, у навчальному процесі, а також у законодавчій та іншій нормотворчій діяльності.

Зміст автореферату відповідає змісту тексту дисертації та опублікованим до цього науковим працям. Вони є ідентичними.

Дисертаційне дослідження В. О. Криворучко свідчить про ґрунтовне вивчення дисертанткою не тільки законодавства з предмету дослідження та спеціальної літератури, але й також зарубіжного законодавства. Достатньо зауважити, що джерельна база дисертації нараховує 281 найменування.

Звертає на себе увагу толерантність авторки в полеміці з іншими дослідниками, погляди яких вона не поділяє. Достоїнством дисертації, безперечно, є її високий науково-теоретичний рівень, практична спрямованість. Робота завершується чітко сформульованими висновками. При цьому виявляється обізнаність дисертантки у наукових проблемах, що безпосередньо не стосуються предмету дослідження.

Дисертаційна робота В. О. Криворучко написана грамотно, хорошою літературною мовою, сприймається легко і з інтересом.

Підкреслюючи в цілому належний науковий рівень виконаної роботи, водночас варто зауважити низку наукових положень, оцінок, висновків, пропозицій і рекомендацій, які викликають бажання подискутувати з їх приводу чи просто звернути на них увагу. Це, в основному, не істотні помилки дисертантки, а її сміливе власне бачення тих чи інших проблем, яке інколи

видається спірним. Саме на них доцільно зупинитися більш детально:

1. Підрозділ 1.2 дисертації має назву «Становлення та розвиток законодавства щодо постачання електричної та теплової енергії» (с. 22–35), однак ознайомлення зі змістом підрозділу дозволяє стверджувати, що авторка виходить за межі його назви, починаючи свої дослідження з доктрини та її розвитку. При цьому дисертанткою не зроблені власні висновки щодо впливу наукової думки минулих років на стан та перспективи розвитку правової доктрини в рамках дослідження проблем договорів енергопостачання.

Узагальнюючи становлення та розвиток законодавства щодо постачання електричної та теплової енергії, авторка не використовує метод аналізу, який, між тим, вказано на с. 6 дисертації («методи дослідження»), що дозволило б виявити недоліки колишнього та сучасного законодавства, а також окреслити перспективи його розвитку у контексті євроінтеграції України.

На с. 6 дисертації авторка зазначає, що за допомогою історико-правового методу досліджено *специфіку* енергопостачання в конкретних історичних умовах, у тому числі його правового регулювання, встановлено закономірності і тенденції розвитку правовідносин, що виникають з приводу енергопостачання. Однак мови про відповідну специфіку в конкретних історичних умовах взагалі не має. Як наслідок авторці варто конкретизувати положення щодо специфіки відносин енергопостачання в конкретних історичних умовах з метою окреслення перспектив розвитку законодавства щодо постачання електричної та теплової енергії.

2. Авторкою не розмежовуються поняття «об'єкт договору енергопостачання» та «предмет договору енергопостачання». Зокрема, на с. 81, 90–91, 107, 130, 135, 136, 166, 170, 188 дисертації енергія розглядається як предмет досліджуваного договору, натомість вже на с. 82, 95, 96, 104 стверджується, що вона вже є об'єктом такого договору. Крім того, на с. 83 дисертації авторка стверджує, що об'єктом досліджуваного договору є товари, що розуміються як речі (індивідуально – певні або визначені родовими ознаками). Як наслідок невирішеним залишається питання про предмет

договору енергопостачання та об'єкт договору енергопостачання.

3. Авторкою, на с. 68–69 дисертації, вказується, що до цих пір в юридичній літературі не має єдиної думки про те, чи є енергія річчю і на с. 7, 63, 188 дисертації пропонується визнавати *енергію* за договором енергопостачання *безтілесною річчю* з низкою притаманних їй особливостей, на яку частково поширюються положення Цивільного кодексу України про право власності, з огляду на відчужуваність енергії, передачу цього блага в користування і неможливість в повному обсязі бути об'єктом поставки в силу відсутності матеріальної форми (матерії) існування (виділено мною. – Ю. Ж.).

Аналіз дисертаційного дослідження не дає однозначної відповіді щодо позиції дисертантки з цього питання, оскільки вже на с. с. 64–65, 77 дисертації мова йде про ознаки товару, але не речі, тим більше безтілесної, а на с. 70 дисертації енергія вже розглядається як майно (концепція безтілесного майна).

Критика позиції дисертантки підтверджується й наступними її роздумами. Так, на с. 72 дисертації стверджується, що *енергія не є річчю* і тому не може бути передана у власність покупця. *Енергія не річ*, а властивості різних об'єктів (с. 106 дисертації). У той же час на с. 84 дисертації зазначається, що постачальник енергії володіє нею, розпоряджається і користується. Крім того, авторка відносить енергію до речей на підставі наведення чотирьох доктринальних підходів (с. 86 дисертації), які в подальшому сама ж і критикує. Натомість на с. 88 дисертації енергія – це об'єктивно існуючий конкретний об'єкт матеріального світу, енергія – об'єкт цивільних прав і особливий товар, що відноситься не до речей і не до майнових прав, а до функціонального аналога речей.

4. На с. 7 дисертації *енергію* визначено безтілесною річчю. При цьому, на думку дисертантки, *джерелами енергії* будуть вважатися не всі енергоносії, які постачаються через приєднану мережу, а лише ті, без яких такий спосіб поставки енергоресурсів неможливий. *Енергоносії*, для яких єдиний і безперервний технологічний процес зумовлений неможливістю накопичення (складування), є енергією як особливою річчю, на яку частково поширюються

положення Цивільного кодексу України про право власності в силу відсутності матеріальної форми (матерії) існування. В авторському твердженні вбачається логічна помилка. Так, 1) джерелами енергії є окремі енергоносії; 2) енергоносії ... є енергією як особливою річчю, з наведеного висновком є те, що джерелами енергії є сама енергія.

Отже, дисертанткою не розмежовуються такі поняття як «енергія», «джерела енергії» та «енергоносії», які, виходячи з положень ст. 177 Цивільного кодексу України, є самотійними об'єктами цивільних прав.

5. Ознайомлення зі змістом підрозділу 1.3 «Правове регулювання енергетичної галузі: український та міжнародний досвід» свідчить про фрагментарність авторського підходу до вирішення поставлених задач: 1) виявлення міжнародних організацій в системі енергетичних відносин та з'ясування їх структури (с. 36–44 дисертації); 2) окреслення світових та європейських актів, що регулюють енергетичну галузь (с. 44–49 дисертації); 3) відомості про вітчизняний досвід нормативного регулювання даної галузі (с. 49–55 дисертації). Виділення цих трьох груп зводиться до простого твердження на с. 55 дисертації, що чинне законодавство України не повною мірою відповідає європейському, зокрема Закон України «Про нафту і газ» частково не відповідає Директиві 73/283/ЄЕС, Закон України «Про трубопровідний транспорт» – Директиві 94/63/ЄС. Вважаю, що такої констатації недостатньо, оскільки незрозуміло: 1) які нормативні акти чи їх норми не відповідають міжнародній практиці; 2) у чому полягає їх невідповідність; 3) які з вказаних міжнародних актів чи їх окремі положення варто рецепувати до законодавства України, а які ні в силу невідповідності їх національним традиціям нашої держави.

Крім того на с. 57 дисертації (висновки до розділу 1) зазначено, що проаналізовано напрямки адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та стан виконання міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною. Складно погодитись з таким твердженням авторки, оскільки ні аналізу напрямків адаптації, на стану виконання міжнародних зобов'язань,

взятих на себе Україною не проведено.

6. Звертаю увагу й на відсутність чіткої авторської позиції щодо визначення договору енергопостачання. Так, на с. 7, 188 дисертації (п. 2 наукової новизни отриманих результатів та п. 7 висновків) зазначено, що це договір, що укладається між юридичною особою (енергопостачальною організацією) та певним суб'єктом, яким може виступати як юридична, так і фізична особа, відповідно до якого одна сторона – енергопостачальник зобов'язується надавати іншій стороні – абоненту (споживачу) специфічну безтілесну річ – енергію (електричну, а також теплову енергію, яка утворюється за допомогою таких енергоресурсів як пар, гаряча та підігріта вода), а абонент, в свою чергу, зобов'язується оплачувати прийняту виключно через приєднану мережу енергію, дотримуючись передбачених договором істотних умов.

У той же час на с. 92 дисертації авторка зазначає, що це вже *договір купівлі-продажу* (виділено мною. – Ю. Ж.) (хоча на с. 8 дисертації відстоює самостійність досліджуваного договору, у т. ч. й від договору купівлі-продажу), а на с. 107 дисертації, говорячи вже чомусь про енергопостачальний договір, пропонує його розуміти як *договір зобов'язального характеру* (виділено мною. – Ю. Ж.).

7. Варто звернути увагу й на суб'єктний склад досліджуваних зобов'язань. У авторському визначенні поняття договору енергопостачання мова йде про його двосторонність – укладається між енергопостачальною організацією та абонентом (споживачем) (с. 7, 83, 123 дисертації). Проте на с. 63 дисертації авторка вказує на можливість передачі електричної та теплової енергії як *замовнику*, так і *третій особі*, а на с. 110, 132 – що такий договір укладається постачальником електричної енергії з усіма споживачами та *субспоживачами*. Крім того, у висновках за дисертаційним дослідженням (с. 187) зазначається необхідною імплементація гарантійної системи договірних зобов'язань при виконанні договорів енергопостачання ... та створення умов для поступового переходу до практики укладання *багатосторонніх* договорів енергопостачання (виробник–постачальник–абонент). Як результат наведеного,

дисертантці варто чітко окреслити власну позицію щодо двосторонності чи багатосторонності договору енергопостачання.

Проте зазначені зауваження у своїй більшості є дискусійними або носять неістотний характер, тому вони ні в якому ступені не можуть впливати на високу позитивну оцінку роботи в цілому. Дисертантка Криворучко Вікторія Олегівна володіє достатніми теоретичними знаннями, має практичний досвід розгляду питань, що стали предметом її дослідження, вдало їх аналізує і критично оцінює. Вона проявила безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідних робіт на належному науково-теоретичному і методологічному рівні.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертаційне дослідження В. О. Криворучко є закінченою самостійною науково-дослідною роботою, що містить нові науково обґрунтовані результати, які є істотними для належного забезпечення цивільно-правового регулювання договорів енергопостачання та науки цивільного права в цілому. Дисертація на тему «Цивільно-правове регулювання договорів енергопостачання» цілком відповідає тим вимогам, які висуваються до цього виду робіт, є доробком у дослідженні проблем зобов'язальних відносин, а її авторка – Криворучко Вікторія Олегівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри цивільного права та процесу

факультету № 6 Харківського національного університету

внутрішніх справ

